

Két példa: Ady és Kodály

A magyar irodalom, egyáltalán a magyar művelődés történetének egyik leginkább feltűnő és általános jelensége a hagyomány és az újítás szüntelen versengése és küzdelme vagy éppen összefonódása, midőn a modernizáció szellemi erőfeszítései programszerűen a bevált (esetleg a régi és szinte elfeledett) tradíciókra épülnek, őket fedezik fel és aknázzák ki éppen a szellemi, művészi megújulás érdekében. Számos példára tudnék hivatkozni nemzeti kultúránk több mint ezer esztendő történetéből – ilyen módon használta fel Zrínyi Miklós egy barokk hőseposz létrehozása érdekében a régi magyar krónikás költészet hagyományait, Vörösmarty Mihály egy romantikus történelmi eposz megírása során ennek a barokk hőseposznak a tanulságait, Petőfi Sándor (nem minden költészettörténeti előzmény nélkül) a hagyományos magyar népdalkincset, Arany János a nemzeti történelem romantikus balladáinak megalkotása során a régi magyar költői hagyományt – folytathatnám az irodalomtörténeti példákat: a megújulás, ha valóban hiteles kíván lenni, nem hagyhatja figyelmen kívül a hagyományokat, és a hagyományok, ha életképesek kívánnak maradni, mindig beépülnek a megújulást szolgáló törekvésekbe.

A konzervatív szellemi törekvések, ha valóban hitelesek és hatékonyak, mindig kapcsolatot keresnek és találnak a megújulást szolgáló kezdeményezésekkel, és a modernizáció, ha nem kíván gyökeresen szakítani a nemzeti kultúra karakterével, mindig megtalálja forrásait és előzményeit ennek a kultúrának a korábbi értékei között. Mondhatni, kettős értelemben: egyrészt abban, hogy a hagyományos (a régebbi) kultúra nyelvezetét használja fel a maga újszerű, nem egyszer „forradalmi” üzenetének tolmácsolására, másrészt abban, hogy mintegy „modernizálja” a hagyományos, nem egy esetben „archaikus” művészi nyelvezetet és értékeket. Mindkét törekvésre számos példát kínál a huszadik századi magyar irodalmi megújulás – nevezetesen a Nyugat körül gyülekező irodalom. Hogy csak egyetlen példát említsek: Ady Endre lírája nem csupán a huszadik század elején kibontakozó „modern” életstratégiák és életérzések, hanem a régi magyar poétikai tradíciók életre keltésének költői dokumentuma is.

Ez a költészet úgy volt modern, úgy hozta létre a maga korszerű formanyelvét, hogy egyszersmind visszatalált a magyar költészet igen régi hagyományaihoz. És jóllehet Ady költészetét el lehet helyezni a huszadik század (illetve a századforduló) modern európai költészetének rendjében is, rá lehet mutatni ennek a költészetnek a szecesszióval és az avantgárdal kialakult érintkezéseire: szecessziós, expresszionista, mi több, szürrealisztikus mozzanataira, tagadhatatlan, hogy számos szál fűzi a régi magyar poézishez, és talán azt is megkockáztathatjuk, hogy a leginkább eleven, jelentésben leginkább gazdag költeményei a magyar hagyomány és az európai megújulás szellemeinek összefonódásáról tanúskodnak. Mindenek előtt kései verseire gondolok, az 1918-as *A halottak élén* című kötet nevezetes darabjaira, olyanokra, mint az *Ember az embertelenségben*, a *Véresre zúzott homlokkal*, az *Elhanyagolt, véres szívünk*, *A fájtám sorsa*, *Az eltévedt lovas* vagy éppen a poszthumusz módon, 1923-ban megjelent *Utolsó hajók* című kötetre, így a költő *Üdvözet a győzőnek* című, utolsó költeményére, amely az egész nemzet fájdalmát szólaltatja meg a háborús verség rettenetes napjaiban: „Ne taposatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon, / Vérvesztes, szegény szép szívünkön, / Ki, íme száguldani akar. / Baljóslatú, bús nép a magyar. / Forradalomban élt s ránk hozták / Gyógyítónak a Háborút, a Rémet / Sirjukban is megátkozott gazok. / Tompán zúgnak a kaszárnyáink, / Óh, mennyi vérrrel emlékezők, / Óh, szörnyű gyászoló kripták, / Ravatal előttetek, ravatal. / Mi voltunk a földnek bolondja, / Elhasznált szegény magyarok, / És most jöjjetek, győztesek: / Üdvözet a győzőnek.”

Ady életének végső napjai a magyarságra leső „trianoni” végzet rettenetében teltek el – emiatt lett halála kínhalál. A felvidéki magyarságnak a megszállást követő „trianoni” sorsával ő még nem találkozhatott, a későbbi szlovákiai magyar kisebbség sorsát, a pozsonyi, a komáromi, a kassai magyarság sorsát az egész ország magyar életében helyezte el. Természetesen a költő utolsó napjaiban már tudni lehetett azt, hogy az északi szomszéd milyen hatalmas (és jó részben magyarok által lakott) területeket kíván megszerezni a szétesőben lévő országból. Ady találkozott viszont az erdélyi magyarság baljós történelmi tapasztalataival és traumáival, hiszen Erdély már akkor, különösen az első világháború idején és még különösebben az 1916-os román támadás után, veszélyeztetett országrész volt. (Midőn a csucsai vár fokáról ő is végsőkig fokozott fájdalommal szemlélte a behatoló román csapatok elől a Székelyföldről nyugat felé menekülő ezrek vonulását a Kolozsvárt Nagyváraddal összekötő országúton – erről írta különben *Ember az embertelenségben* című lelki gyötrelmekről izzó nagy költeményét!) És miközben az akkori magyar politikai vezetés nem ismerte fel a magyar Erdélyre leselkedő veszélyeket, és az 1916 nyarán bekövetkezett román támadás idején nem gondoskodott az erdélyi határok védelméről, Ady tisztán látta azt, hogy Erdély elveszhet a bukaresti kormányzat, a nagyromán sovinizmus területszerző aspirációinak következtében. Mindebben kétségtelenül előrelátóbbnak bizonyult, mint az akkori budapesti kormánypolitika és katonai vezetés, amely szinte nem akart vagy nem tudott számolni a háború várható következményeivel.

Ady, miként ezt egyik vallomásos írása: az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* tanúsítja, Erdélyben: az erdélyi magyar történelemben és kultúrában látta a magyarság oly szükséges önvédelmének és megújulásának mintáját. „Erdély adta nekünk a Napkirályt – írta Mátyás királyra emlékezve –, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, aki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus, és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött s produkálta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót. Az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus vérebegek csaholtak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitív lelkű magyarok nem félték circumcisiót kérni kóbor rabbiktól, szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, mely ki merte mondani, hogy az emberek hite pedig az ő maguk dolga. Innen indul meg a magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra. Összeszedni én kis memóriámból nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak, Jeremiádok itt képviselik először a megfinomodott dallelket. A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt teremt az oláh pakulároknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúrember, Szenczi Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erdély révén jut Keletre, Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre. A székely balladák vetekednek ez időkből a skótokkal. Rákóczi Versailles-ban is becsült nagyúr, Bogdán, Mányoki, Kupecki már festhetnek Erdélyben. Kell a zene, s nem udvari bolond a költő, Brillat-Savarin előtt már művészete van itt a konyhának. Itt születik Wesselényi, Kölcsey, s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc.”

Ady szorongással gondolt a magyar Erdély várható végzetére, ebben a félelmében, sajnos, szinte magára maradt: a dualista Magyarország korában, még az 1916-os erdélyi román támadás után sem igen akadt olyan felelős magyar politikus, aki komolyan elgondolkodott volna a költő sötét előérzetein. Pedig Ady nem csak az erdélyi magyarság sorsát féltette, rokonszenvvel fordult az ottani románok felé is, minthogy különbséget tudott tenni a nyugati orientációt követő erdélyi és a balkáni világba süppedt regáti románok között. *S ha Erdélyt elveszik* című 1912-ben, tehát még jóval a világháború kitörése előtt,

de már a forrongó balkáni események és a bukaresti területszerző tervek ismeretében készült írásában olvashatók a következők: „Elpirulok a magam, látszó, romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanának le két ikergyermeket, a magyart és a románt. A szász megél vagy elpusztul magától is, eddig se csinált mást s az ő ügyük hasonlatos volna az oroszországi német kolóniákéhoz. De mi, magyarok s az erdélyi románok gyökereinkkel lennénk kiszakítva, mihelyt ez az örült militáris világ, melyet ma még a szociáldemokrácia legáncsolni képtelen, diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket. Rongyolt és csaknem reménytelen fajtának tartom a magyart, pláne hogy demokratizáló forradalmába beleordított, tiport a nagykulturájú rontás, a háború. Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamaros megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad hazapolitika s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más, nemes fölzsabadulásra joggal váró nációt. Beszéljünk-e a Romániába olvasztandó magyarságról, melynek, ha lehet, rosszabb, embertelenebb s főképpen otthontalanabb sorsa volna a mai erdélyi románokénál? Minden további kérdést és választ átengedek azoknak, akik nem olyan nagy sovíniszták és politicienek, mint én, kinek csak Erdély-babonája túlnagy talán, de kinek Erdély egyetemes nyomorúsága fáj.”

Ez az „erdélyi minta”, amelyre Ady mutatott rá, később valóban nemzedékek számára jelentett eszmeképző tényező. Különösen Trianon után, midőn az erdélyi magyarságnak a maga szellemi önvédelme kedvéért újra fel kellett fedeznie az országrész magyar hagyományait. Megtartó közösségi eszméket kereső szellemi erőfeszítéseiben segítette a magára hagyott és veszélyeztetett magyarságot Ady, akinek költészete és publicisztikája már évtizedekkel az első világháború kitörése előtt igen komor jóslatokat fogalmazott meg a magyar Erdély lehetséges végzetéről. Arról, hogy a budapesti kormányok tehetetlensége és a bukaresti nagyromán állampolitika expanziós törekvései milyen történelmi veszedelmekkel fenyegetik a magyar Erdély életét. Erdélyt ugyanis (és ez a költő szilárd meggyőződése volt) nem a román stratégia szerezte meg, hanem a magyar veszítette el: mindenekelőtt annak következtében, hogy szinte tétlenül nézte az erdélyi román térfoglalást, a bukaresti bankok földszerző manővereit és az erdélyi magyarság szomorú térvészését, azt, hogy az erdélyi magyar föld fokozatosan román kézre kerül, a székely „népfelesleg” pedig a Regátba vándorol (ebben az időben Bukarestnek mintegy százezer székely-magyar lakosa volt).

Kodály Zoltán, aki köztudottan Galántán töltötte ifjú éveit, és a magyar népzene tudós gyűjtőjeként is igen sokat kapott a mátyusföldi tájtól, Adyhoz hasonlóan a nemzeti hagyomány és az európai tradíció egységében, összebékítésében látta az új magyar zene egyik fontos feladatát. Valóban, nagy zenészeink között kétségtelenül őt fűzte a legtöbb kötelék a magyar zenei múlthoz, akár a népzenehez, akár a régi magyar zenekultúrához. Munkásságának kétségkívül nagy érdeme volt, hogy ezt az eredeti magyar zenekultúrát: a magyarság zenei anyanyelvét ő szóltatta meg a leginkább hitelesen és eredményesen a nagyvilág nyilvánossága előtt, miközben a hazai (a magyarországi és a Kárpát-medencei) zenekultúra és zenepedagógia egyik legnagyobb hatású alakjaként ért el maradandó eredményeket.

Kiváló zeneszerzőnk és zenetudósunk mindig öntudatosan beszélt életének felvidéki (galántai) élményeiről és indíttatásairól, mint tudjuk, munkásságában is nagy szerepet adott a felvidéki magyar népzene hagyományainak. Történelemszemléletében, a magyar történelemről kialakított felfogásában is fontos indításokat kapott a Felvidék magyar kultúrájától. Van egy személyes hangú írása (a Vargyas Lajos által 1989-ben közreadott *Közélet, vallomások, zeneélet* című kötetben, a hátrahagyott írások és feljegyzések első gyűjteményében), amely ezt a címet viseli: *Miért veszítettük el a Felvidéket?* Ebben Kodály azt fejtegeti, hogy a történelmi veszteség egyik oka abban állott, hogy a magyar közvélemény nem ismerte fel a felvidéki magyarság veszélyeztetettségét (mint az előbb láttuk, az erdélyi magyarságról szólván Ady Endre is erről beszélt!), és lélekben, lelki szolidaritásban nem állott e magyarság mellé. Ez a felismerés, tudniillik annak kimondása, hogy a trianoni veszteségekért a régi Magyarország vezető rétegét is súlyos felelősség terheli, valójában szinte általános volt a felvidéki magyarság szellemi vezetői között. Olyan írókra és publicistákra gondolok (és közöttük egyformán voltak „jobboldaliak” és „baloldaliak”), mint Szvatkó Pál, Szalatnai

Rezső, Peéry Rezső és Fábry Zoltán – ők maguk is annak a szellemiségnek a jegyében vetettek számot a felvidéki magyarság történelmi tapasztalataival és tennivalóival, mint a Galántán életreszóló élményeket szerző Kodály.

Az imént említett feljegyzésben olvasom a következőket: „Lelki kapcsolat hiánya. Szálljunk magunkba. Városok: még hagyján. Hány. Bár nem mernék statisztikát csinálni, pestiek hányan voltak Kassa, Késmárk, még hagyján: a Tatra útja. De ki volt Rozsnyón, Nyitrán, ki látta a barokk építézet remekét, Nagyszombatot, még mielőtt elcsúfították? De ki volt falvakon? Ha véletlenül nem lakott ott rokona? Kinek nem mindegy, hogy a barsi Mohi, a magyarság északi határfaluja, gyümölcsös, paradicsomi völgyével, derús, barátságos lakóival hozzánk tartozik-e vagy sem? Új nevelés kell: nép- és országismeret, de nem könyvből, hanem szemléletből. Diákvándorlás: országot csak gyalog lehet megismerni. [...] Az ország csak akkor a miénk, ha ismerjük. Ha lábunk érintette minden vidékén a földet, ha beszéltünk minden vidék lakóival, tudjuk, miben gazdag, miben hiányos, mi az erénye, hibája. De ha kívánatos, ez az ország- és népismeret minden magyarnak: aki az ország sorsának irányításában bármily kis mértékben részt vesz: arra elengedhetetlen kötelesség.” Valljuk meg: Kodály Zoltánnak ezek a figyelmeztetései a jelenben sem veszítették el időszerűségüket.

Az imént összefoglalt tapasztalatok nyomán fogalmazta meg Kodály Zoltán azt az igazságot, amelyet ma is érdemes számon tartania és megszívlelnie mindazoknak, akik szolidaritást tanúsítanak a kisebbségi sorsba taszított magyar nemzeti közösségek iránt, és felelősséget éreznek a magyarság fennmaradásáért. Az előbb idézett jegyzetet citálom tovább: „Jegyezzük meg ezt a leckét. Magyarország csak úgy maradhat fenn, ha minden egyes magyar lélekben határőr, s ha egymással megbonthatatlan kapcsolatot tart fenn, tudja egymást; a legészakibb őr megérzi a legdélibb minden mozdulatát.” Majd mindehhez még a következőket fűzte hozzá: „A magyarság már Szent István óta nem faji szervezet. Magasrendűbb annál. Ezért nem elég szervezetét homályos faji ösztönökre építeni. Célja, létjoga, küldetése tudata lehet fennmaradásának egyetlen alapja. Ezt tudatosítani, a nemzet minden tagjában állandóan ébren tartani: ez az egyetlen nemzetfenntartó politika. Lelki kohézió az ország részei közt.” Talán mondanom sem kell, hogy a most idézett kijelentések sem veszítették el érvényességüket, sőt, talán időszerűbbek, mint valaha. A nemzet ma sincs abban a lelki és morális helyzetben, hogy ne kellene fokozott figyelemmel kísérnie nagy szellemeinek, mondhatnám, tanítómestereinek, így Ady Endrének és Kodály Zoltánnak (és persze Babits Mihálynak, Illyés Gyulának, Németh Lászlónak, Kós Károlynak, Fábry Zoltánnak) a véleményét, tanácsait.

Ady és Kodály – ezúttal, nem mint művészekről beszéltünk róluk, hanem mint a mögöttünk lévő, több mint egy évszázad, nem félek kimondani a szót: „prófétáiról”. Valljuk meg, hogy történelmünkben, főként a nagy nyugati nemzetek történelméhez képest, viszonylag ritkán találkozunk olyan nagyszabású államférfiakkal, akik egy szinte profétikus jövőkép látomása nyomán, egyszersmind reálpolitikai megfontolások birtokában képesek kijelölni a nemzet történelmi útirányát. Talán a honszerző Árpádot, Szent Istvánt, Hunyadi Jánost, Mátyás királyt, Bethlen Gábort, II. Rákóczi Ferencet, Széchenyi Istvánt, Kossuth Lajost, Bethlen István és Teleki Pál miniszterelnököket tekinthetjük ilyeneknek. Viszont igen sok olyan költőre, íróra, zenészre mutathatunk rá, akik egy szinte romantikusan látomásos, mindazonáltal teljességgel realiztikus és követhető jövőkép birtokában jelölték ki a követésre érdemes útirányokat. Zrínyi Miklósról, Kazinczy Ferencről, Vörösmartyra, Petőfira, Aranyra, Adyra, Babitsra, Móriczra, Illyésre, Németh Lászlóra és persze Kodályra és Bartókra gondolok. Ha voltak „prófétáink”, ők voltak azok, Ady és Kodály (és persze még sokan) mutatták a járható utat a nemzet előtt. Szomorú, hogy ez a nemzet igen ritkán hallgatta meg „prófétái” szavát, kivált, ha a „prófétái” üzenet nem hízelegni, hanem bírálni akart. Mindenesetre azt jó lelkiismerettel mondhatom, hogy talán egészen másként alakult volna a mögöttünk álló szomorú magyar történelem, ha a nemzet nem akarnok politikusaiknak, hanem lelkiismeretes költőinek, művészeinek, gondolkodóinak a szavát és tanácsát szívleli meg.

(Elhangzott Galántán, a Kodály Zoltánról tartott ünnepi megemlékezés keretében, 2012. december 7-én.)